

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ХРОНОТОП В РОМАНІ ДЖОНА ФАУЛЗА «THE FRENCH LIEUTENANT'S WOMAN»

Наталія Телегіна

кандидат філологічних наук,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ORCID ID: 0000-0002-3181-6745

Scopus Author ID: 56269012200

Wed of Science Researcher ID: IAR-0160-2023

natalia.telegina@pnu.edu.ua

Ключові слова: *хронотоп, психотип, психологічний, простір, час, свобода вибору, персонаж.*

Метою статті є аналіз роману Джона Фаулза «The French Lieutenant's Woman» під кутом зору психологічного хронотопу. Психологічний хронотоп створює цілісну картину внутрішнього світу персонажів. Дослідження психологічного хронотопу дає можливість діагностувати специфіку самосвідомості героїв роману, проаналізувати їх характери, мотивацію вчинків, художню логіку їхніх відносин і зумовленість нею сюжетних поворотів.

У романі Джона Фаулза «The French Lieutenant's Woman» психотипи героїв обумовлені саме часом і місцем подій – Англія 60-х років XIX століття. Через психологічний хронотоп виявляється контрастність психотипів героїв (Чарльза Смітсона і його дядька, Чарльза Смітсона і батька його нареченої, Ернестіни і Сари). Перебуваючи під впливом теорії Чарльза Дарвіна про походження видів, Смітсон знаходиться на шляху до змін, і часто робить вибір неприйнятний або нетиповий для вікторіанця, але він все ще залишається людиною вікторіанського суспільства, тому знайшовши Сару, він хоче з нею одружитися і не розуміє, чому вона відмовляється від шлюбу. Рішення обрати улюблену роботу, а не вигідний шлюб свідчить про те, що Сара – новий для цієї епохи психологічний тип жінки, через який Фаулз простежує зародження сучасних поглядів на мораль і місце жінки в суспільстві в епоху значних обмежень жіночих прав.

Важливим втіленням поняття свободи в романі є місця, де розгортаються події. Чарльз та Сара в більшості випадків зустрічаються на відкритій місцевості. Це немовби характеризує її особистість та розум: відкритий, без жодних обмежень. Зустрічі Чарльза з Ернестіною майже завжди відбуваються у закритому приміщенні, найчастіше в задушливому домі тітки Трантер. Важливим чинником психологічних змін Чарльза є подорожі. Подорожуючи, Чарльз немовби шукає себе. Зміна європейського простору на американський викликає відповідні зміни і в особистості Чарльза. Він стає неупередженим, відкритим до всього нового.

Аналіз психологічного хронотопу в романі Джона Фаулза «The French Lieutenant's Woman» продемонстрував, що час та простір мають фундаментальне значення для формування системи переконань та життєвих цінностей персонажів. В даному романі психологічний хронотоп є ядром основних сюжетних подій твору, оскільки в рамках психологічного хронотопу зав'язуються і розв'язуються сюжетні вузли, чим забезпечується цілісність сюжету і розвиток подій. Через психологічний хронотоп в роман закладена символіка, а саме – ментальний і духовний рух прогресивно мислячої частини молодих вікторіанців до самопізнання, самовизначення, усвідомлення важливості свободи вибору, до формування нових моральних цінностей, які запанують у XX столітті.

PSYCHOLOGICAL CHRONOTOPE IN JOHN FOWLES'S NOVEL «THE FRENCH LIEUTENANT'S WOMAN»

Nataliya Telegina

Candidate of Philological Sciences,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Key words: *chronotope, psychotype, psychological, space, time, freedom of choice, character.*

The objective of the investigation is to analyse the novel «The French Lieutenant's Woman» by John Fowles from the perspective of psychological chronotope. Psychological chronotope creates a complete picture of the characters' inner world. The investigation of the psychological chronotope gives an opportunity of defining the peculiarities of the characters' self-awareness, of analysing their motivation, the logic of their relationships and the conditionality of plot twists.

In John Fowles' novel «The French Lieutenant's Woman» the characters' psychotypes are conditioned by the time and the place – England of the 60-s of the XIX century. The psychological chronotope reveals the divergences in the characters' psychotypes, contrastive psychotypes (Charles Smithson's and his uncle's, Charles Smithson's and Mr Freeman's, Ernestina's and Sarah's). Under the impact of Charles Darwin's theory on the origin of species Smithson begins to change and often makes an unconventional or even inappropriate for a victorian gentleman choice, but still he remains one of them, that's why having found Sarah he wants to marry her and can't understand why she does not want it. Sarah's decision to choose the job she likes instead of an advantageous marriage proves that Sarah is a new for this epoch psychological type in which John Fowles traces the emergence of modern views on moral values and the place of women in society at the time of serious restrictions of women's rights.

The setting in the novel serves to embody the degree of freedom. Charles and Sarah usually meet in the open area which is in harmony with Sarah's personality, with her open mind and loathing for restrictions. Ernestina and Charles in most cases meet indoors, often in her aunt's stifling house. Travelling plays an important role in Charles's evolution. Travelling, Charles seems to be looking for himself. Changing the European scene for the American provokes the corresponding changes in Charles's personality. He becomes open to new ideas and less prejudiced.

The analysis of the psychological chronotope of the novel «The French Lieutenant's Woman» by John Fowles showed that time and space are of fundamental importance for the formation of the system of the characters' beliefs and values. In the investigated novel the psychological chronotope is the core of the plot as within it the story lines tie and untie, providing the integrity and the development of the plot. The psychological chronotope acquires a certain symbolic meaning implying mental and spiritual moving of progressive young victorians to self-awareness, self-determination, to the awareness of the importance of freedom of choice, to the formation of the new moral values which will dominate in the XX century.

Вступ. Джон Фаулз по праву зведений у ранг класика англійської літератури. Глибоке вивчення його творчості розпочалося ще у 70-ті роки минулого століття та представлено великою кількістю науково-критичних статей, монографій, дисертацій, рецензій. Увага приділялася проблематиці та поетиці його творів, філософсько-естетичним поглядам письменника, характеру співвідношення

художньої системи Фаулза та постмодернізму, впливу на його творчість екзистенціалізму.

Аналіз попередніх досліджень показав, що творчість Джона Фаулза є об'єктом наукових досліджень багатьох іноземних та вітчизняних літературознавців. Серед них такі зарубіжні літературні критики як Ч. Страггс, Е. Ауербах, Е. Мак-Деніел, М. Магалі, Р. Барт, В. Бут, Р. Браун,

Д. Гарднер, Дж. Лавдей, В. Кайзер, А. Компаньйон, М. Фуко. Аналізу творів Джона Фаулза приділяла увагу Кетрін Тарбокс (Tarbox, 1986). Своє дослідження з питань теорії нарративу У. Неллес базував на матеріалі роману «The French Lieutenant's Woman» (Nelles, 1984). Проблема свободи, піднята в даному романі, розглядалася Р. Лінчем (Lynch, 2002). В Україні вивченню творчості Джона Фаулза присвятили свої роботи С. Павличко, Н. Бонецька, Ю. Бумбур, Н. Жлуктенко, Л. Романчук та інші. При дослідженні твору «The French Lieutenant's Woman», увага приділялася підтексту, символіці кольорів, інтертекстуальності та багатшаровості цього складного твору.

У сучасному літературознавстві проблема хронотопу привертає все більше уваги. Дослідженню цього явища присвячені праці Г. Великодної, А. Гуревича, Н. Копистянської, В. Коркішко та інших науковців. Як правило, у романі відбувається переплетення певних видів хронотопу. Психологічний хронотоп, виділений з категорії хронотопу, твориться через свідомість героїв. Говорячи про психологічний роман, необхідно відмітити характерну для цього жанрового різновиду дворівневність. На першому рівні хід сюжету забезпечується рухом в часі та просторі, тоді як на другому він співпадає з переходами з одного душевного стану в інший. Дослідники наголошують на тому, що психологічний хронотоп визначає психологічні портрети персонажів, зокрема розкриває та пояснює їх характери, погляди та вчинки. Саме психологічний хронотоп створює цілісну картину внутрішнього світу персонажів.

Актуальність дослідження забезпечується тим, що під кутом зору психологічного хронотопу роман «The French Lieutenant's Woman» не розглядався.

Мета статті – аналіз роману Джона Фаулза «The French Lieutenant's Woman» під кутом зору психологічного хронотопу.

Відповідно до мети поставлені такі завдання:

- діагностувати специфіку самосвідомості головних героїв роману;
- проаналізувати їх характери, мотивацію вчинків і художню логіку їхніх відносин;
- встановити зв'язки між історичною епохою і психологічними проблемами героїв;
- довести, що психологічний хронотоп є ядром основних сюжетних подій роману.

Матеріал і методи. Матеріалом даного дослідження виступає роман Джона Фаулза «The French Lieutenant's Woman». В процесі написання статті було використано наступні методи: аналітичний метод, порівняльний метод, системний метод.

Результати та обговорення. У романі Джона Фаулза «The French Lieutenant's Woman» психотипи героїв обумовлені саме часом і місцем

подій – Англія 60-х років XIX століття. Через психологічний хронотоп виявляється схожість і контрастність психотипів героїв. Чарльз Смітсон, один з головних героїв розглянутого роману, на перший погляд схожий на типового представника Вікторіанської епохи. Нащадок баронета, 32-річний Чарльз збирається завести сім'ю. Він заручений з Ернестіною Фріман, представницею вищих прошарків буржуазії, багатою спадкоємицею. Однак зовсім скоро читач дізнається, що вже з юних років поведінка Чарльза не така, як інших пересічних вікторіанців. Молодий Смітсон часто приїжджав до свого дядька в гості, однак замість того, щоб ходити на полювання разом з ним, проводив свій вільний час серед книг: «... he had a sinister fondness for spending the afternoons at Winsyatt in the library, a room his uncle seldom if ever used» (John Fowles, *The French Lieutenant's Woman*). Смітсон, на відміну від свого дядька та інших типових аристократів, негативно ставився до полювання, навіть не любив їздити верхи. Різниця між Чарльзом та його дядьком в психологічному плані проявляється саме на полюванні, коли Чарльз випадково вистрілив в рідкісного птаха і довго переживав через це. Реакція дядька була діаметрально протилежною: «... his uncle was delighted. The bird was stuffed, and forever after stared beadily, like an octoroon turkey, out of its glass case in the drawing room at Winsyatt» (John Fowles, *The French Lieutenant's Woman*).

Університетські роки Чарльза теж не можна назвати гідними справжнього джентльмена. Його зв'язок з дівчиною-кокні спричинив те, що молодого Смітсона відправили до Парижу. Зміна простору сильно вплинула на Чарльза та його подальше життя: він передумав ставати священиком, як планував, та відмовився від будь-якої віри. Його новою релігією стала наука: «What little God he managed to derive from existence, he found in Nature, not the Bible; a hundred years earlier he would have been a deist, perhaps even a pantheist» (John Fowles, *The French Lieutenant's Woman*).

Чарльз бачить себе прогресивною людиною, вченим, і пишається цим. В той же час, однією з головних рис його характеру є те, що він ледачий. Він боїться праці та вслякко намагається уникнути її, оскільки його жахає необхідність концентруватись, виконуючи певну роботу. Смітсон може змусити себе написати коротенькі історії про свої пригоди за кордоном, однак коли йому пропонують хороший гонорар за написання книги про його подорож до Португалії, відмовляється від цієї пропозиції: «...[it seemed to Charles rather] something decidedly too much like hard work and sustained concentration – in authorship. He toyed with the idea, and dropped it» (John Fowles, *The French Lieutenant's Woman*).

Чарльз Смітсон перебуває під впливом теорії Чарльза Дарвіна про походження видів. Відстоюючи положення теорії еволюції, він вступає в суперечку з батьком своєї нареченої Ернестіни, який уособлює типові для джентельмена Вікторіанської епохи погляди і агресивно заперечує все, що може підірвати засади вікторіанської моралі. Хоча Чарльз знаходиться на шляху до змін, постійно роблячи неприйнятний або нетиповий для вікторіанця вибір, він все ще залишається людиною вікторіанського суспільства. Знайшовши Сару, він хоче з нею одружитися і не розуміє, чому вона відмовляється від шлюбу. Чарльз все ще сприймає шлюб і жінку в шлюбі по-вікторіанськи: «But you cannot reject the purpose for which woman was brought into creation» (John Fowles, *The French Lieutenant's Woman*).

Наречена Чарльза Ернестіна Фріман – типова представниця своєї епохи. Юна та красива, дівчина поводить себе саме так, як належить добре вихованим вікторіанкам: «At first meetings she could cast down her eyes very prettily, as if she might faint should any gentleman dare to address her» (John Fowles, *The French Lieutenant's Woman*).

Молода та наївна, Ернестіна ніколи не ставить під питання норми та правила вікторіанського суспільства, поводить так, як цього вимагає епоха та ситуація. Ернестіна – «зручна партія» для Чарльза. Спочатку Смітсона все в ній влаштовує, однак після знайомства з Сарою молодий палеонтолог все частіше помічає негативні сторони її особистості. Театральність її манери поведінки починає дратувати Чарльза. Що частіше Смітсон спілкується з Сарою, тим критичнішим стає його ставлення до оточуючого світу, особливо до власної нареченої. Нарешті, Чарльз постає перед важким моральним вибором: залишитись з Ернестіною, одружившись з нею, чи розірвати їхні заручини, що є ганьбою для джентельмена, та бути з Сарою.

На відміну від Ернестіни, в образі Сари Вудрафф зображено жінку з поглядами, близькими жінкам 60–70-х років XX століття, яка поставлена в рамки моральних цінностей епохи Вікторіанства. Вікторіанцям їй важко зрозуміти, для них її дії неочікувані і непередбачувані. Через психологічний хронотоп роману розкривається невідповідність психотипу Сари вимогам часу, вимогам, які висувала Вікторіанська епоха до особистості і, по суті, відбувається співставлення сучасних і вікторіанських жінок. Цілісність та глибина психологічного портрету Сари забезпечується через опис її поведінки. Хоч суспільство зневажає її, Сара не хоче бути жалюгідною жертвою. Незважаючи ні на що, вона залишається незалежною, протистоїть суспільству своїми діями і вчинками. Сара

не хоче поступатись своїми бажаннями заради умовностей. Вона завжди вчиняє так, як вважає за потрібне, незважаючи на те, що це загрожує подальшим погіршенням її становища.

Сара – вигнанка з суспільства, однак таку роль вона бере на себе сама, не заперечуючи плітки про те, що в неї був неналежний для тогочасної жінки зв'язок з французьким лейтенантом. Про те, що це не так, Сара не розповідає нікому, навіть Чарльзові, який кохає її. Лише на ранок, після ночі, проведеної разом, Чарльз розуміє, що все це не більше ніж вигадки, що Сара була незайманою: «...he had suddenly realized what a more experienced, or less feverish, lover would have suspected much sooner. He had forced a virgin» (John Fowles, *The French Lieutenant's Woman*). Сара добре розбирається в людях і розуміє, якими будуть подальші кроки Чарльза тепер, коли він знає правду. Мета Сари – не вдалий шлюб, що відповідало б прагненням вікторіанської жінки, а свобода вибору, самопізнання і свобода самовизначення. Тому вона просто зникає з життя Чарльза. Вона намагається знайти своє місце у світі. Знаючи, що Чарльз шукає її, Сара не тільки не відгукується, але і робить все, щоб Смітсон її не знайшов: «I thought much of you some six months later, when I first saw one of the notices you had put in – And which obliged me to change my lodgings and my name. I made inquiries. I knew then, but not before, that you had not married Miss Freeman» (John Fowles, *The French Lieutenant's Woman*).

Коли Чарльз знаходить її, Сара розуміє, що шлюб та статус дружини поглине її, відбере в неї її саму та відкрито заявляє Чарльзові про це: «I do not want to share my life. I wish to be what I am, not what a husband, however kind, however indulgent, must expect me to become in marriage» (John Fowles, *The French Lieutenant's Woman*).

Рішення обрати улюблену роботу, а не вигідний шлюб свідчить про те, що Сара – новий для цієї епохи психологічний тип жінки, через який Фаулз простежує зародження сучасних поглядів на мораль і місце жінки в суспільстві в епоху значних обмежень жіночих прав: «Yet I find myself happy where I am situated now. I have varied and congenial work – work so pleasant that I no longer think of it as such» (John Fowles, *The French Lieutenant's Woman*).

Тільки віднайшовши справжню себе, Сара може бути повністю відкритою і чесною з Чарльзом: «Mr. Smithson, I am happy, I am at last arrived, or so it seems to me, where I belong» (John Fowles, *The French Lieutenant's Woman*). Сара не дозволяє Чарльзу взяти на себе роль її рятівника, дати матері-одиначці статус у суспільстві. Вона реалізує своє право на свободу через право на вільний вибір у коханні і стилі життя.

Важливим втіленням поняття свободи в романі є місця, де розгортаються події. Немоżliво не помітити, що Чарльз та Сара майже завжди зустрічаються на відкритій місцевості. Сара обожнює дивитися на море, саме тоді і відбувається її перша зустріч з Чарльзом. Окрім того, Сара постійно обирає безлюдні місцини з дикою природою для прогулянок. Це немовби характеризує її особистість та розум: відкритий, без жодних обмежень. Це стосується і Чарльза. Побачивши сплячу Сару на пагорбі, він пригадав своє відчуття свободи в Парижі: «There was something intensely tender and yet sexual in the way she lay; it awakened a dim echo of Charles of a moment from his time in Paris» (John Fowles, *The French Lieutenant's Woman*). На противагу Сарі, зустрічі Чарльза з Ернестіною майже завжди відбуваються у закритому приміщенні, найчастіше в задушливому домі тітки Трантер: «The rest of Aunt Tranter's house was inexorably, massively, irrefutably in the style of a quarter-century before: that is, a museum of objects created in the first fine rejection of all things decadent, light and graceful, and to which the memory or morals of the odious Prinny, George IV, could be attached» (John Fowles, *The French Lieutenant's Woman*). Це, в свою чергу, символізує обмеження свободи. Важливим чинником подальших психологічних змін Чарльза є подорожі. Розірвавши заручини з Ернестіною та втративши Сару, Чарльз розпочинає пошуки останньої. Смітсон вирушає до Лондона, де наймає чотирьох професійних детективів, даючи їм завдання за будь-яку ціну знайти жінку. Чарльз і сам не сидить на місці: «Hiring a carriage, he had himself spent fruitless hours patrolling, a pair of intent eyes that scanned each younger female face that passed, the genteel-poor districts of London» (John Fowles, *The French Lieutenant's Woman*).

Подорожуючи, Чарльз немовби шукає себе. Він мандрує Азією та Африкою, відвідує європейські міста, однак через зміни, які продовжують відбуватися в його душі, всюди відчувається чужим: «He saw a thousand sights, and sites, for he spent time also in Greece and Sicily, but unseeing; they were no more than the thin wall that stood between him and nothingness, an ultimate vacuity, a total purposelessness» (John Fowles, *The French Lieutenant's Woman*). Тікаючи з Англії, Чарльз намагається втекти від самого себе, постійно змінюючи навколишні пейзажі. Втративши жагу та цікавість до подорожування, Смітсон так само втрачає інтерес до палеонтології, а його новим джерелом самовираження стають вірші. Їдучи з Італії до Парижу, Чарльз познайомився з двома американцями, які зацікавили його своєю

простотою та відкритістю. Таке бачення жителів іншого континенту сильно відрізнялось від думки про них пересічних представників суспільства, до якого належав Чарльз. Вікторіанці немовби вважали себе досконалішими за всіх інших: «They were not at all the stupid Yankees the Victorian British liked to suppose were universal in the States» (John Fowles, *The French Lieutenant's Woman*). В судженнях та поглядах своїх попутників Чарльз бачив власні: «He detected, under the American accent, very similar views to his own» (John Fowles, *The French Lieutenant's Woman*). Немовби відчувши у розмові з американцями щось рідне, Смітсон вирішує поїхати за океан. В Америці Чарльз постійно вдається до порівнянь щодо його нового американського та старого європейського способу життя. Все, що бачить в США, Чарльз миттєво протиставляє тому, з чим йому щоденно доводилось стикатись в Англії. В його сприйнятті найяскравіше прогресивність поглядів американського суспільства проявляється в тому, як поведуться тамтешні жінки: «Young American women were far more freely spoken than their European contemporaries; the transatlantic emancipation movement was already twenty years old» (John Fowles, *The French Lieutenant's Woman*). Спілкуючись з ними, Чарльз все частіше ловить себе на думці про те, що в них присутня велика кількість рис його Сарі: «Besides, in so many of these American faces he saw a shadow of Sarah: they had something of her challenge, her directness» (John Fowles, *The French Lieutenant's Woman*). Зміна європейського простору на американський викликає схожі зміни і в особистості Чарльза. Він стає неупередженим, відкритим до всього нового: «What the experience of America, perhaps in particular the America of that time, had given him – or given him back – was a kind of faith in freedom» (John Fowles, *The French Lieutenant's Woman*).

Висновки. Таким чином, детальний аналіз психологічного хронотопу в романі Джона Фаулза «*The French Lieutenant's Woman*» продемонстрував, що час та простір мають фундаментальне значення для формування системи переконань та життєвих цінностей персонажів. Цілісність та глибина образів героїв стає зрозумілою через аналіз психологічного хронотопу, що дає можливість усвідомити тенденції внутрішнього розвитку та еволюції героїв роману, їхній рух від традиційності вікторіанського суспільства і обмеженості вибору до широти мислення і свободи. В даному романі психологічний хронотоп є ядром основних сюжетних подій твору, оскільки в рамках психологічного хронотопу зав'язуються і розв'язуються

сюжетні вузли, чим забезпечується цілісність сюжету та розвиток подій. Через психологічний хронотоп у роман закладена символіка, а саме – ментальний і духовний рух прогресивно мислячої частини молодих вікторіанців до самопізнання, самовизначення, усвідомлення важливості свободи вибору, до формування нових моральних цінностей, які запанують у XX столітті.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження створює базу для теоретичних узагальнень щодо проблем хронотопного аналізу та відкриває можливості для поглиблення аналізу психологічного підтексту як безпосередньо цього роману, так і психологічних романів загалом, а також розширює можливості використання хронотопного аналізу для дослідження жанрових особливостей сучасних творів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Копистянська, Н.Х. (2005). Жанр, жанрова система у просторі літературознавства: монографія. Львів : ПАІС, 368 с.
2. Fowles, J. *The French Lieutenant's Woman*. URL: <https://readli.net/chitat-online/?b=174948&pg=1>
3. Lynch, R. (2002). Freedoms in “The French Lieutenant's Woman”. *Twentieth Century Literature*. Duke University Press. Vol. 48, №. 1. P. 50–76.
4. Nelles, W. (1984). Problems for Narrative Theory: *The French Lieutenant's Woman*. Style. Penn State University Press. Vol. 18, № 2. P. 207–217.
5. Tarbox, K. (1986). A critical study of the novels of John Fowles. University of New Hampshire, Durham. ProQuest Dissertations Publishing. 24 p.

Отримано: 31.01.2025

Прийнято: 27.02.2025